

UN PANDANTIV DIN NEFRIT DE LA SĂLCUȚA, JUD. DOLJ

Cristian Eduard Ștefan*

Abstract: *In this paper the author presents an unpublished nephrite pendant discovered in the settlement of Sălcuța–Piscul Cornișorului (Dolj County) over six decades ago. The artefact is a schematized anthropomorphic figurine, and is the only one of its type in Romanian archaeology. We analyze here the possible significance of this artefact and the special material it was made of, as nephrite undoubtedly held special symbolic meaning in prehistory.*

Rezumat: *În acest articol autorul prezintă un pandantiv de nefrit, inedit, descoperit în așezarea de la Sălcuța–Piscul Cornișorului (jud. Dolj) cu peste șase decenii în urmă. Piesa reprezintă o figurină antropomorfă stilizată și este una dintre puținele piese de acest tip la nivelul descoperirilor arheologice din România. Cu această ocazie sunt analizate posibilele semnificații ale acestui tip de artefact și a materiei prime speciale din care a fost confecționat, fără îndoială nefritul având o încărcătură simbolică deosebită în preistorie.*

Key words: *Late Copper Age, Sălcuța, pendant, nephrite, green colour, symbol, amuleta.*

Cuvinte cheie: *Eneolitic târziu, Sălcuța, pandantiv, nefrit, culoarea verde, simbol, amulet.*

Introducere

Cu ocazia reevaluării materialelor arheologice din cadrul Muzeului Național de Antichități (Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, București) am identificat un pandantiv antropomorf din nefrit. Piesa nu avea număr de inventar, pe biletul însoțitor fiind scrise următoarele informații : „S 51, P. C.”. Acest lucru înseamnă că a fost descoperită la Sălcuța–Piscul Cornișorului, campania 1951, alte amănunte nefiind precizate.

Așezarea de la Sălcuța–Piscul Cornișorului se află pe teritoriul satului Ploșșor, com. Sălcuța, jud. Dolj, pe malul drept al Desnățuiului (Fig. 1), fiind descoperită de către (elevul pe atunci) C. S. Nicolăescu-Ploșșor. Primele săpături sistematice le-a întreprins aici I. Andrieșescu (1916, 1919, 1920), rezultatele rămânând în cea mai mare parte inedite. În 1918, C. Schuhhardt a săpat în așezarea de la Sălcuța, iar materialele duse la Berlin, nu au fost publicate ulterior¹. Între anii 1945 și 1946 au avut loc încă două campanii de cercetări întreprinse de către un colectiv format din H. Dumitrescu, C.S. Nicolăescu-Ploșșor și D. Popescu;

* Institutul de Arheologie Vasile Pârvan, Str. Henri Coandă, nr. 11, 010667, București.

¹ Nestor 1940, 109.

acestea fiind reluate în 1951, când la investigații au luat parte D. Berciu, S. Morintz, C. Preda, S. Popescu-Ialomița și D. Boișteanu² (Fig. 2).

Așezarea de la Sălcuța–Piscul Cornișorului a născut unele controverse în literatura de specialitate mai ales în privința stratigrafiei și a structurilor de habitat. Astfel, D. Berciu a identificat opt niveluri, primul fiind atribuit culturii Starčevo-Criș, iar celelalte șapte culturii Sălcuța (cu fazele I, Ila, I Ib, IIc, III și IV)³. De asemenea, cu această ocazie au fost descoperite colibe de mici dimensiuni⁴, cum ar fi de exemplu L 12 din șanțul Ib, a cărei vatră avea o lățime egală cu cea a locuinței⁵. Pe de altă parte, publicarea recentă a unor săpături mai vechi, ale H. Dumitrescu, din aceeași așezare, arată că cercetătoarea a identificat numai trei niveluri de locuire și locuințe de suprafață de dimensiuni mai mari⁶.

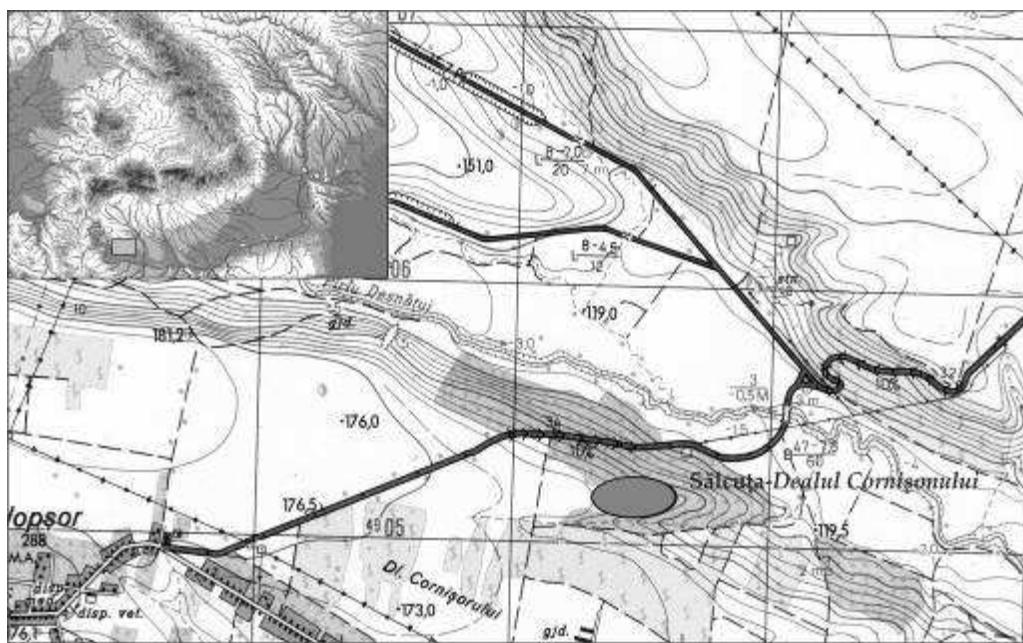

Fig. 1. Localizarea și poziția topografică a așezării de la Sălcuța–Piscul Cornișorului /
The location of the settlement from Sălcuța–Piscul Cornișorului.

² Berciu 1961, 158; Marinescu-Bîlcu, Andreescu 2005, 143-144; Pătroi 2013, 91-93.

³ Berciu 1961, 161.

⁴ Berciu 1961, 167-184.

⁵ Berciu 1961, 170, fig. 30.

⁶ Marinescu-Bîlcu, Andreescu 2005, 144-145.

Descrierea piesei, analogii și semnificații

Pandantivul are lungimea de 3,2 cm și o lățime maximă de 2 cm, culoarea verde are mici intruziuni negre și reprezintă un corp uman stilizat (Fig. 3). Capul este reprezentat disproporționat în raport cu restul corpului, are o formă rectangulară cu colțurile rotunjite și un cerc înscris cu diametrul de 1,3 cm. De asemenea, sunt figurate două brațe și două picioare, asimetrice. Unul din picioare este mai mic, faptul datorându-se probabil unei erori în confecționarea piesei, care a fost apoi „reparată”. Un orificiu cu diametrul de circa 3 mm aflat chiar în mijlocul obiectului ne arată că cel mai probabil utilizarea obiectului ca pandantiv. Analiza atentă a zonei superioare, arată că piesa a fost șlefuită pe interior și exterior prin abraziune. Pentru realizarea cercului din interiorul capului piesei a fost folosit cel mai probabil un dispozitiv asemănător celui postulat de Semenov și preluat de Antonović și Stojanović în studiul lor despre piesa de la Zmajevac⁷.

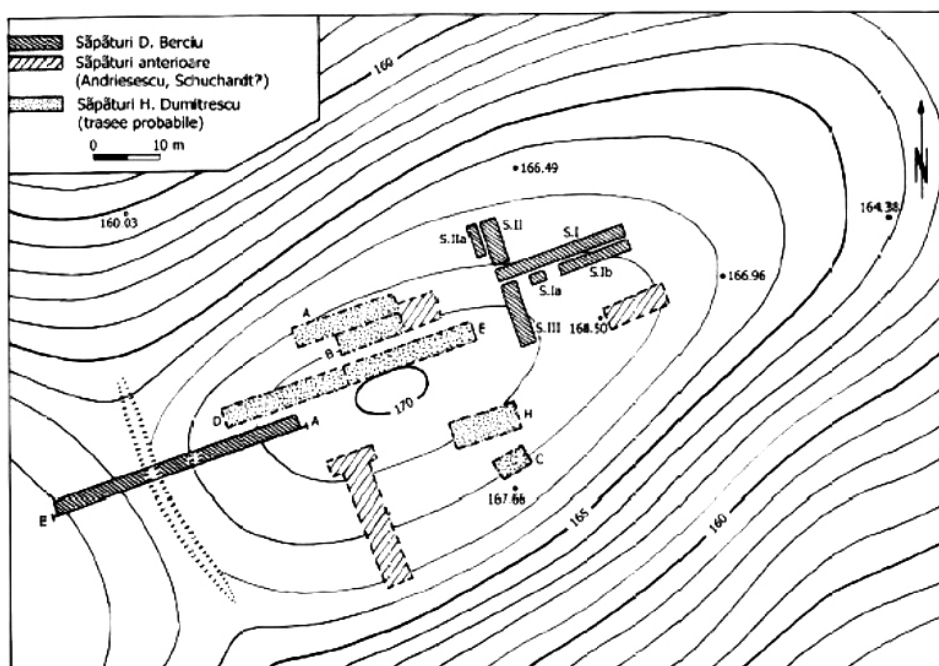

Fig. 2. Planul săpăturilor de la Sălcuța-Piscul Cornișorului / *The excavations plan from Sălcuța-Piscul Cornișorului* (Marinescu-Bîlcu, Andreescu 2005).

⁷ Antonović, Stojanović 2009, 187, fig. 5.

Din punct de vedere mineralogic, jadul⁸ este o piatră ornamentală, semiprețioasă, cu luciu sticlos, compusă din silicat natural de aluminiu, calciu și magneziu, a cărei culoare variază de la alb-verzui până la verde închis. Termenul de „jad” se referă la două roci metamorfice diferite, alcătuite din minerale silicate distincte: *nefritul* și *jadeitul*.

Jadeitul este o varietate mai rară și mai valoroasă de jad, verzui sau albicios și reprezintă o categorie de mineral numit piroxen. Acesta este compus din silicat natural de sodiu și aluminiu compact, prezentând diverse pete și striții în culori vii și strălucitoare.

Nefritul este un mineral din seria clino-amfibolelor, de obicei de culoare verde deschis sau închis, dar poate fi și alb, gălbui, roșu-marونی sau chiar negru. În unele cazuri poate conține mici intruziuni negre, atribuite de obicei magnetitelor⁹.

Fig. 3. Pandantivul de nefrit / *The nephrite pendant*
(desen / drawing by C. Georgescu; foto / photo C. E. Ștefan).

Descoperirea unor artefacte din nefrit în Bulgaria¹⁰, Serbia¹¹, Croația, Macedonia¹² sau Grecia¹³ a dus la apariția unei noi teorii, promovate mai ales de către geologii bulgari, și anume existența unei „culturi a nefritului” începând din Neoliticului timpuriu (mil. VII-VI a.Chr.). În Bulgaria au fost găsite asemenea artefacte la Galabnik, Bulgarčevo și Kovačevo, în sud-vestul Bulgariei fiind identificată chiar și o posibilă sursă de materie primă pentru producerea obiectelor

⁸ Valdes 2007, 1.

⁹ Kostov 2005, 91; Kostov 2010, 392; Kostov *et alii* 2012, 457.

¹⁰ Kostov 2005, 91-94; Kostov 2007, 41-46.

¹¹ Antonović, Stojanović 2009, 183-191.

¹² Gimbutas 1974a, 49-52.

¹³ Gimbutas 1974b, 285, fig. 6.

de nefrit¹⁴. Raritatea materiei prime și posibilitățile dificile de prelucrare au făcut ca artefactele din nefrit să fie puse în sfera obiectelor de prestigiu, confecționarea lor necesitând aptitudini speciale¹⁵. La Kardjali și Kovačevo au fost descoperite amulete zoomorfe în formă de zvastică¹⁶, în vreme ce alte astfel de piese provin de la Ovčarovo-Gorata, Eleșnița, Iabilkovo, Harmanli, Azmak, Kazanlâk, Goljamo Porovec și Ruse¹⁷. În legătură cu piesa de la Kardžali, Chapman se exprima cu entuziasm într-unul din studiile sale¹⁸: „...*The Kardzhali swastika represents a complex example of four-fold rotational symmetry, with a high degree of polish and an attractive light green finish. The maker would surely have gained enormous prestige in the transformation of nephrite from an as yet unidentified source into an object replete with such cultural symbolism. The combination of complex geometric shape, exoticity, colour and brilliance makes the Kardzhali swastika one of the most striking objects in the east Balkan Early Neolithic*”.

În România, este cunoscută doar o piesă confecționată din nefrit, și anume pandantivul în formă de toporaș de la Pietrele, descoperit relativ recent¹⁹. Se presupune că materia primă folosită pentru realizarea acestui pandantiv provine din Alpi, lucru care va fi probabil tranșat cu ocazia unor analize viitoare mai detaliate.

În Serbia a fost descoperită relativ recent o altă amuletă din nefrit, la Zmajevac, oarecum asemănătoare cu piesa noastră. Sondajele realizate în așezare au relevat un nivel cu ceramică proto-Starčevo²⁰. De asemenea, autorii studiului publică un tabel cu 14 descoperiri de obiecte din nefrit de pe teritoriul Serbiei (pandantive, inele, dălți, topoare etc.)²¹.

Jadul a jucat un rol semnificativ în simbolistica arhaică a Chinei. Astfel, în ordinea socială această piatră prețioasă întruchipa puterea și suveranitatea, iar în medicină este un leac universal. Daoiștii credeau că poate acorda nemurirea, iar în practicile funerare era folosit (alături de aur) pentru a feri cadavrul de putrezire. Se considera că jadul posedă aceste calități numai datorită faptului că încorporează principiul cosmologic *yang* și, prin aceasta, este investit cu un ansamblu de calități solare, imperiale, indestructibile²². Această asociere, nefrit/jad-aur, își găsește o paralelă interesantă în

¹⁴ Kostov *et alii* 2012, 459, fig. 1. Vezi, de asemenea, Zidarov *et alii* 2010, 33-34.

¹⁵ Nikolov 2006, 79.

¹⁶ Kostov 2007, 12, fig. 1/1 și 3.

¹⁷ Kostov 2007, 41, tab. 16.

¹⁸ Chapman 2011, 164.

¹⁹ Hansen *et alii* 2011, 95, Abb. 75. Autorii nu exclud posibilitatea ca toporașul să fi fost confecționat din serpentinit.

²⁰ Antonović, Stojanović 2009, 183-184, fig. 3.

²¹ Antonović, Stojanović 2009, 186, tab. 1.

²² Eliade 1992, 400; Eliade 2008, 117-118; Lo 2002, 102-103.

necropola neolitică de la Varna II, unde a fost descoperit un ac de păr din nefrit alături de cele mai timpurii perle din aur și ceramică pictată²³.

Un aspect important referitor la obiectele din nefrit îl reprezintă culoarea acestora. Rolul foarte important pe care îl jucau culorile încă din zorile umanității a fost subliniat în câteva studii de specialitate relativ recente²⁴. De asemenea, simbolismul nefritului în cultura Xinglongwa din estul Asiei a fost pus în legătură cu succesiunea anotimpurilor și renașterea vegetației, obiectele respective fiind privite ca o materializare a unei cosmologii a plantelor²⁵.

Aceeași legătură între verdele perlelor de malachit, al sceptrelor și al altor artefacte din nefrit sau serpentinit și vegetație este evidentă și pentru Gaydarska și Chapman. De asemenea, a fost făcută o legătură și între apariția și răspândirea ceramicii negre, din mediul vinčian, și apogeul rețelelor de schimb cu piese de obsidian²⁶. Un studiu foarte interesant referitor la antropologia luminozității relevă rolul foarte important pe care culorile le joacă în viața noastră. Astfel, Bille și Sørensen, urmând-o pe Diana Young, argumentează că :*“Colours animate things in a variety of ways, evoking space, emitting brilliance, endowing things with an aura of energy and light. Conversely colours are also able to camouflage things amidst their context...”*; utilitatea albului și a interioarelor simpliste în vânzarea proprietăților imobiliare a fost studiată de aceeași Diana Young, ajungând la următoarea concluzie: *“...as commodity, the neutral property is emptied out of ‘particularity and thingliness’. Yet agency is embodied in the specific materiality of things, in this case their color, which structures the creation of space, the creation of value, and influences the attachment between people and objects”*²⁷.

Pe de altă parte este foarte important contextul în care obiectele de nefrit au fost folosite în societățile preistorice. O paralelă interesantă ne-o oferă studiul lui Saunders despre cum erau percepute perlele în epoca Marilor Descoperiri Geografice de către amerindieni, respectiv europeni, cum au fost re-contextualizate în sistemele sociale europene ale timpului ca însemne de statut și prestigiu²⁸. Din păcate, contextul multora dintre piesele de nefrit și/sau jadeit descoperite în aria balcanică este nesigur, acestea provenind din descoperiri întâmplătoare sau periegeze. Unele indicii despre importanța deosebită la nivel simbolic a nefritului

²³ Kostov 2005, 92.

²⁴ Gage 1999, 110-112; Jones, Bradley 1999, 112-114; Spence 1999, 114-117; Barber 1999, 117-120; Taçon 1999, 120-123.

²⁵ Chung 2007, 302.

²⁶ Gaydarska, Chapman 2008, 63-64; vezi, pe aceeași linie, și simbolistica podoabelor de culoare albă din mediile Starčevo-Criș din Serbia (Vitezović 2012, 191-202).

²⁷ Bille, Sørensen 2007, 270.

²⁸ Saunders 1999, 243-257.

este dată de prezența acestor piese în necropole, cum este cazul acului de păr²⁹ de la Varna II evocat mai sus sau a unor topoare în necropola de la Varna I și Varna II și în depozitele de la Svoboda și Orlovec³⁰.

Un studiu important ne arată că un alt tip de context oferă diferite genuri de semnificații pentru consumul de jad. Astfel, într-o stațiune Maya (Cerros, Nordul Belizei, America Centrală) au fost descoperite atât obiecte de jad întregi în depozite de fundare (pandantive, cercei, perle, piese de mozaic etc.), dar și unele distruse, în ceea ce autorul numește „termination ritual”, legat de actul prin care personajele cu statut înalt distrugeau intenționat obiectele de jad la abandonul unor așezări, tocmai pentru a-și consolida acel statut și pentru a menține valoarea ridicată a jadului micșorând cantitatea totală a acestuia³¹.

Pentru piesa de la Sălcuța nu poate fi exclusă o funcție de amuletă protectoare, cu valențe apotropaice, cum au mai fost descoperite în neo-eneoliticul balcanic în mai multe situri. Mă gândesc la piesele descoperite la Blagotin, de exemplu, în mediu neolitic timpuriu, a căror funcție sugerată de autoarea studiului s-ar lega de sfera cultică. Un număr de 25 de astfel de piese au fost recuperate din podeaua unei locuințe semiîngropate de la Blagotin, întărind astfel ideea de rol protector pentru gospodărie și membrii familiei respective³².

Unicitatea pandantivului constă în forma clar umană, chiar dacă puternic stilizată, ceea ce o deosebește atât de piesa de la Zmajevac, cât și de figurinele antropomorfe plate din os din mediile sălcuțene și gumelnițene, cu care se aseamănă totuși într-o oarecare măsură. Aceasta dovedește un grad mare de specializare și calități tehnice deosebite ale persoanei care a confecționat-o, probabil în multe ore de muncă, lucru care îi sporește valoarea simbolică.

Semnificația simbolică a cercului a fost analizată recent într-un studiu referitor la un nou tip de figurină antropomorfă din aria Hamangia³³. Însăși exagerarea dimensiunilor capului în raport cu restul corpului și goliciunea cercului sunt menite să atragă atenția, într-o manieră expresionistă *avant la lettre*. Cercul sugerează ciclicitatea, succesiunea zilelor și anotimpurilor, sugerând revenirea în același punct, dar și faptul că numai ceea ce este permanent se poate schimba. Aici merită amintit faptul, deloc de neglijat, că primele încercări de măsurare a timpului au fost făcute cu instrumente în formă de cerc. De asemenea, ne atrage atenția următorul pasaj scris de

²⁹ Chapman 2008, 347, fig. 7/4.

³⁰ Pétrequin *et alii* 2012, 1231-1277.

³¹ Garber 1983, 800-807.

³² Vuković 2005, 34-36.

³³ Voinea 2010, 51-52.

Mircea Eliade³⁴: "...Știm însă că oul cosmic este identificat formal cu Anul, expresie simbolică a Timpului cosmic: samsāra, altă imagine a duratei ciclice, redusă la cauzele ei, corespunde deci exact oului mitic... ". La aceasta se adaugă și forma unor piese din aur, de pildă acel *Ringidol* recuperat din mormântul nr. 694 de la Durankulak. Acest tip de piesă este considerat un simbol feminin, fiind găsit exclusiv în morminte de femei și fiind pus în conexiune cu practicile magice legate de naștere³⁵.

Așa cum spuneam mai sus, identificarea unor surse sigure de materie primă pentru piesele din nefrit este problematică pentru piesele din SE Europei. În Europa au fost identificate surse în Alpii elvețieni, Valea Iserului (Franța), Sestri Levante-Monterosa (Italia), Munții Harz (Germania), Usinmaki și Pakila (Finlanda) sau Jordánów (Polonia)³⁶. Tocmai din această ultimă zonă, din sud vestul Poloniei, se presupune că a fost adusă materie primă pentru producerea unora dintre artefactele din nefrit din Balcani, însă analizele chimice sunt abia la început³⁷.

Un exemplu demn de urmat în care au fost puse în evidență în mod clar rețelele de schimb în cadrul culturii ceramice liniare din zona Moraviei, ne arată principalele materii prime recuperate din această arie și zonele de proveniență. Astfel, avem aici silicit din zona Cracovia-Czestochova, metabaze din nord vestul Boemiei, radiolarit de tip Szentgál din aria Lacului Balaton și obsidian din estul Slovaciei. Există un contrast total față de precedentele epoci (Paleolitic și Mezolitic), când au fost exploatate numai resursele locale³⁸.

Un ultim aspect pe care aș vrea să îl ating în această scurtă contribuție este acela al formei oarecum bizară a capului, care poate reprezenta o mască, desigur stilizată³⁹. Măștile sunt un subiect prea amplu și complex pentru a fi tratat cu această ocazie, reprezentând numai imagini ale spiritelor, animalelor sau ale altor ființe, ci și forme de exprimare a identității⁴⁰. Dacă vom compara piesa noastră cu masca din lut descoperită în nivelul XI de construcție de la Goljamo Delčevo⁴¹ și cu piesa de la Ruginoasa⁴² vom constata că acestea au o față umană figurată *explicit*, în timp ce în cazul pandantivului de la Sălcuța, aceasta lipsește. Este posibil ca unele piese să fie făcute tocmai cu intenția de a atrage atenția mai degrabă asupra lipsurilor.

³⁴ Eliade 1994, 96-97.

³⁵ Vajsov 2002, 264, fig. 251/4.

³⁶ Gunia 2000, 166-171.

³⁷ Gil 2013, 1-22.

³⁸ Kuča *et alii* 2009, 321.

³⁹ Bailey 2005, 194.

⁴⁰ Pollock 1995, 594.

⁴¹ Todorova 1982, 100, fig. 56, B 2.

⁴² Monah 2012, 506, fig. 232/4.

Concluzii

Unicitatea piesei noastre în contextul neo-eneoliticului de la Dunărea de Jos, precum și lipsa unui context clar al descoperirii ne împiedică să facem alte considerații pe marginea acesteia. Raritatea materialului din care este produsă și abilitățile speciale ale meșterului care a confecționat-o o așează fără îndoială în categoria obiectelor de prestigiu, care confereau purtătorului un statut deosebit. Identificarea surselor de nefrit din aria balcanică sunt, după cum am văzut, la început. O analiză non-destructivă a piesei noastre pusă în contextul surselor de nefrit posibile din zonă ar indica posibilele rețele de schimb pentru piesele exotice, atribuind o valoare sporită pandantivului.

Descoperirea acestui artefact în depozitele Institutului de Arheologie din București pune problema existenței și a altora similare în depozitele unor muzee regionale sau în colecții particulare. O situație asemănătoare o avem și în cazul topoarelor de jad, alpine, din a căror hartă de distribuție teritoriul actual al României lipsește complet⁴³, deși o analiză minuțioasă a depozitelor muzeelor de arheologie din țara noastră ar duce cu siguranță la descoperirea unor astfel de piese și la noi.

⁴³ Pétrequin *et alii* 2012, 1233, fig. 1.

Bibliografie

- Antonović, D., Stojanović, A. 2009, *The nephrite amulet of Zmajevac (Cerovac, central Serbia)*, ArchKorr 39, 2, 183-191.
- Barber, E.J.W. 1999, *Colour in Early Cloth and Clothing, What Meaning had Colour in Early Societies, Viewpoint*, Cambridge Archaeological Journal 9, 1, 117-120.
- Bailey, D. 2005, *Prehistoric figurines. Representation and Corporeality in the Neolithic*, London and New York.
- Berciu, D. 1961, *Contribuții la problemele neoliticului în România în lumina noilor cercetări*, București.
- Bille, M., Sørensen, T.F. 2007, *An Anthropology of Luminosity*, Journal of Material Culture 12, 3, 263-284.
- Chapman, J. 2008, *Approaches to Trade and Exchange in Earlier Prehistory (Late Mesolithic-Early Bronze Age)*, în Jones, A. (ed.), *Prehistoric Europe. Theory and Practice*, Londra, 333-355.
- Chapman, J. 2011, *Enchantment and enchainment in later Blakan prehistory: towards an aesthetic of precision and geometric order*, în Hadjikoumis, A., Robinson, E., Viner, S. (eds.), *The Dynamics of Neolithisation in Europe. Studies in honour of Andrew Sherratt*, Oxford, 152-175.
- Chung, T. 2007, *Color Symbolism and Jade Use in Prehistoric East Asia*, în Yang Hu, Liu Guoxiang, Deng Cong (eds.), *The Origin of Jades in East Asia. Jades of the Xinglongwa Culture*, Chinese University Press, 299-302.
- Eliade, M. 1992, *Tratat de istorie a religiilor*, București.
- Eliade, M. 1994, *Imagini și simboluri*, București.
- Eliade, M. 2008, *Făurari și alchimiști*, București.
- Gage, J. 1999, *Did Colours Signify? Symbolism in the Red, What Meaning had Colour in Early Societies, Viewpoint*, Cambridge Archaeological Journal 9, 1, 109-126.
- Garber, J.F. 1983, *Patterns of Jade Consumption and Disposal at Cerros, Northern Belize*, American Antiquity 48, 4, 800-807.
- Gaydarska, B., Chapman, J. 2008, *The Aesthetics of Colour and Brilliance – or Why were Prehistoric Persons interested in Rocks, Minerals, Clays and Pigments?*, în Kostov, R.I., Gaydarska, B., Gurova, M. (eds.), *Geoarchaeology and Archaeomineralogy, Proceedings of the Interantional Conference, 29-30 October 2008 Sofia*, 63-66.
- Gil, G. 2013, *Petrographic and microprobe study of nephrites from Lower Silesia (SW Poland)*, Geological Quarterly 57, 3, 1-22.
- Gimbutas, M. 1974a, *Anza, ca. 6500-5000 B. C.: A Cultural Yardstick for the Study of Neolithic Southeast Europe*, Journal of Field Archaeology 1, 1-2, 26-66.

- Gimbutas, M. 1974b, *Achilleion: A Neolithic Mound in Thessaly; Preliminary Report on 1973 and 1974 Excavations*, *Journal of Field Archaeology* 1, 3-4, 277-302.
- Gunia, P. 2000, *Nephrite from south-western Poland as potential raw material for the European Neolithic artefacts*, *Krystalinikum* 26, 166-171.
- Hansen, S., Toderaș, M., Reingruber, A., Nowacki, D., Nørgaard, H., Spânu, D., Wunderlich, J. 2011, *Die kupferzeitliche Siedlung Pietrele an der Unteren Donau. Bericht über die Ausgrabungen und geomorphologischen Untersuchungen im Sommer 2010*, *Eurasia Antiqua* 17, 45-120.
- Jones, A., Bradley, R. 1999, *The Significance of Colour in European Archaeology, What Meaning had Colour in Early Societies*, *Viewpoint*, *Cambridge Archaeological Journal* 9, 1, 112-114.
- Kostov, R.I. 2005, *Gemmological significance of the prehistoric balkan "nephrite culture" (cases from Bulgaria)*, *Annual of the University of Mining and Geology*, 48, Part I, *Geology and Geophysics*, 91-94.
- Kostov, R.I. 2007, Kostov, R. I. 2007, *Archaeomineralogy of Neolithic and Chalcolithic Artifacts from Bulgaria and their Significance to Gemmology*. Sofia, Publishing House "St. Ivan Rilski".
- Kostov, R.I. 2010, *Gem minerals and materials from the Neolithic and Chalcolithic periods in Bulgaria and their impact on the history of gemmology*, *Scientific Annals, School of Geology, Aristotle University of Thessaloniki Proceedings of the XIX CBGA Congress, Thessaloniki, Greece, Special Volume* 100, 391-397.
- Kostov, R.I., Protochristov, C., Stoyanov, C., Csedreki, L., Simon, A., Szikszai, Z., Uzonyi, I., Gaydarska, B., Chapman, J. 2012, *Micro-PIXE Geochemical Fingerprinting of Nephrite Neolithic Artifacts from Southwest Bulgaria*, *Geoarchaeology: An International Journal* 27, 457-469.
- Kuča, M., Přichystal, A., Schenk, Z., Škrdla, P., Vokáč 2009, *Lithic raw material procurement in the Moravian Neolithic: the search for extra-regional networks*, *Documenta Praehistorica* 36, 313-326.
- Lo, V. 2002, *Spirit of Stone: Technical Consideration in the Treatment of the Jade Body*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies, University of London* 65, 1, 99-128.
- Marinescu-Bîlcu, S., Andreescu, R. 2005, *Piscul Cornișorului. 1945-1946*, *Studii de Preistorie* 2, 143-180.
- Monah, D. 2012, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, *Piatra Neamț*.
- Nestor, I. 1940, *La Muzeul de Preistorie din Berlin*, *RPAN* 2-4, 107-110.
- Nikolov, V. 2006, *Kultura i izkustvo na Prajistoriceska Trakia*, *Plovdiv*.
- Pătroi, C.N. 2013, *Neo-eneoliticul în Oltenia. Repertoriu de așezări și descoperiri*, *Craiova*.

- Pétrequin, P., Cassen, S., Errera, M., Tsonev, T., Dimitrov, K., Klassen, L., Mitkova, R. 2012, *Les haches en jade alpine de Bulgarie*, în Pétrequin, P., Cassen, S., Errera, M., Klassen, L., Sheridan, A., Pétrequin, A.-M., *Jade. Grandes haches aplines du Néolithique eurpéen. V^e et IVe millénaires av. J.-C.*, Université de Franche-Comté, 1231-1277.
- Pollock, D. 1995, *Masks and the Semiotics of Identity*, JRAI 1, 3, 581-597.
- Saunders, N. J. 1999, *Biographies of Brilliance: Pearls, Transformations of Matter and being, c. AD 1492*, World Archaeology 31, 2, 243-257.
- Spence, K. 1999, *Red, White and Black: Colour in Building Stone in Ancient Egypt*, What Meaning had Colour in Early Societies, Viewpoint, Cambridge Archaeological Journal 9, 1, 114-117.
- Taçon, P.S.C. 1999, *All Things Bright and Beautiful: the Role and Meaning of Colour in Human Development*, What Meaning had Colour in Early Societies, Viewpoint, Cambridge Archaeological Journal 9, 1, 120-123.
- Todorova, H. 1982, *Kupferzeitliche Siedlungen in Nordostbulgarien*, München.
- Vajsov, I. 2002, *Die Idole aus den Gräberfelder von Durankulak*, în Todorova, H. (ed.), *Durankulak. Band II. Die Prähistorischen Gräberfelder*, Sofia, 257-266.
- Valdes, C.O. 2007, *Jade Artifacts in the Philippine Archaeological Record*, Wilhelm G. Solheim II Foundation for Philippine Archaeology Online Reports 8, 1-3.
- Vitezović, S. 2012, *The white beauty – Starčevo culture jewellery*, Documenta Praehistorica 39, 191-202.
- Voinea, V. 2010, *Un nou simbol Hamangia*, Studii de Preistorie 7, 45-59.
- Vuković, J. 2005, *The Blagotin Amulets and Their Place in the Early Neolithic of the Central Balkans*, Journal of the Serbian Archaeological Society 21, 27-44.
- Židarov, N., Kostov, R.I., Židarov, P. 2010, *First find of nephrite in tremolite body from Ograzhden Mountain, Southwestern Bulgaria*, Bulgarian Geological Society, National Conference with international participation "GEOSCIENCES 2010", Sofia, 33-34.